

УДК 349.3

DOI <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2024-2.10>

Д. А. Пунтус, доктор філософії права, помічник судді
Черкаського окружного адміністративного суду

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ: ОСОБЛИВА РОЛЬ МОП

У статті досліджується роль Міжнародної організації праці (МОП) у формуванні та впровадженні міжнародно-правових стандартів соціального забезпечення, що спрямовані на захист прав працівників та забезпечення соціальної справедливості у глобальному контексті. Преамбула Статуту МОП підкреслює її мандат на захист працівників від хвороб, травм, безробіття, а також забезпечення соціального захисту для дітей, молоді та жінок. Здійснюється аналіз міжнародно-правових стандартів, встановлених МОП, які становлять основу для створення універсальних систем соціального захисту. Автор детально розглядає ключові конвенції та рекомендації МОП, які визначають конкретні зобов'язання та керівні принципи для держав-членів.

Особливу увагу приділено Конвенції № 102, яка є флагманським документом у сфері соціального забезпечення та встановлює мінімальні стандарти щодо охоплення та рівня соціального захисту. Рекомендація № 202, прийнята у 2012 році, знаменує початок нової ери у розвитку стандартів соціального забезпечення, спрямованих на всеосяжні системи та універсальне охоплення.

У статті класифікуються стандарти соціального забезпечення МОП на три покоління. Наголошується на важливості інтеграції міжнародно-правових стандартів МОП у національні системи соціального захисту. У статті розглядаються приклади успішної адаптації цих стандартів у різних країнах, а також виклики, з якими стикаються уряди при впровадженні цих норм. Робиться акцент на сучасній ролі МОП у розвитку глобальних стандартів соціального забезпечення.

У висновках статті робиться акцент на необхідності подальшого розвитку та зміцнення міжнародно-правових стандартів соціального забезпечення. Зазначається необхідність активної співпраці між урядами, роботодавцями та працівниками для забезпечення ефективних механізмів соціального захисту, що відповідають сучасним викликам.

Ключові слова: соціальне забезпечення, соціальне право, міжнародно-правові стандарти, МОП, Цілі сталого розвитку, соціальних захист.

D. A. Puntus. International legal standards of social security: the special role of the ILO

The article examines the role of the International Labor Organization (ILO) in the development and implementation of international legal standards of social security aimed at protecting workers' rights and ensuring social justice in the global context. The Preamble to the ILO Constitution emphasizes its mandate to protect workers from disease, injury, unemployment, and to provide social protection for children, youth and women. The author analyzes the international legal standards established by the ILO, which form the basis for the establishment of universal social protection systems. The author examines in detail the key ILO Conventions and Recommendations that define specific obligations and guidelines for member states.

Particular attention is paid to Convention No. 102, which is the flagship instrument in the field of social security and sets minimum standards for the coverage and level of social protection. Recommendation No. 202, adopted in 2012, marks the beginning of a new era in the development of social security standards aimed at comprehensive systems and universal coverage.

The article classifies ILO social security standards into three generations. The importance of integrating ILO international legal standards into national social protection systems is emphasized. The article examines examples of successful adaptation of these standards in different countries, as well as the challenges faced by governments in implementing these norms. The article emphasizes the current role of the ILO in the development of global social security standards.

The article concludes with an emphasis on the need for further development and strengthening of international social security standards. The author emphasizes the need for active cooperation between governments, employers and employees to ensure effective social protection mechanisms that meet modern challenges.

Key words: social security, social law, international legal standards, ILO, Sustainable Development Goals, social protection.

Постановка проблеми. Протягом багатьох років стандарти, прийняті МОП, відігравали значну роль у сприянні реалізації права на соціальне забезпечення, викладеного в міжнародних документах з прав людини. Ці стандарти, разом з політичними керівними принципами, узгодженими на міжнародному рівні, забезпечують всеосяжну основу для конкретизації підходу до соціального забезпечення, заснованого на правах людини, в національному та регіональному законодавстві та практиці.

Результати дослідження. Так, з міжнародно-правової точки зору, визнання права на соціальне забезпечення розвивалося через універсально узгоджені та прийняті документи, які встановлюють соціальне забезпечення як основне соціальне право, на яке має право кожна людина. Це право було закріплено в кількох документах з прав людини, прийнятих Організацією Об'єднаних Націй, зокрема в Загальній декларації

прав людини (далі – ЗДПЛ) та Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права (далі – МПЕСКП).

У статті 22 ЗДПЛ зазначено, що кожна людина, як член суспільства, має право на соціальне забезпечення і має право на здійснення необхідних для підтримання її гідності і вільного розвитку її особистості прав у економічній, соціальній і культурній галузях шляхом національних зусиль і міжнародного співробітництва та відповідно до структури і ресурсів кожної держави [1].

У статті 25 МПЕСКП визначено, що кожна людина має право на такий життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд та необхідне соціальне обслуговування, який є необхідним для підтримання здоров'я і добробуту її самої та її сім'ї, і право на забезпечення на випадок безробіття, хвороби, інвалідності, вдовства, старості чи іншого випадку втрати засобів до існування через незалежні від неї обставини. Материнство і дитинство мають право на особливе піклування і допомогу. Усі діти, народжені у шлюбі чи поза ним, користуються однаковим соціальним захистом [2].

А у статті 9 МПЕСКП передбачено, що держави, що беруть участь у цьому Пакті, визнають право кожної людини на соціальне забезпечення, включаючи соціальне страхування [2].

Зобов'язання держав щодо реалізації права на соціальне забезпечення є поступовою реалізацією, оскільки після ратифікації вони зобов'язуються вжити заходів для повної реалізації цього права в межах наявних ресурсів. Комітет з економічних, соціальних і культурних прав (далі – КЕСКП), який стежить за виконанням МПЕСКП, поступово розвинув зміст права на соціальне забезпечення, розглядаючи справи країн і тлумачачи це право в Зауваженні загального порядку № 19 від 2008 року. Пояснимо, що Зауваження загального порядку – це авторитетні заяви КЕСКП про його тлумачення прав, закріплених у МПЕСКП. Прийняті більшістю договірних органів з прав людини, вони можуть бути використані для керівництва державами у здійсненні цих прав та для оцінки дотримання відповідних зобов'язань. Можна також зазначити, що Факультативний протокол до МПЕСКП, що Факультативний протокол до МПЕСКП, який набув чинності в 2013 році, розширює компетенцію КЕСКП щодо прийому скарг у разі порушення прав, закріплених в МПЕСКП, включаючи право на соціальне забезпечення [3].

Давайте спробуємо детально розібрати Зауваження загального порядку № 19, яке визначає, що право на соціальне забезпечення як таке, що охоплює:

- 1) Право на доступ до виплат у грошовій або натуральній формі та їх збереження без дискримінації:
 - відсутність доходу, спричинена хворобою, інвалідністю, материнством, виробничою травмою, безробіттям, старістю або смертю члена сім'ї;
 - недоступність медичної допомоги через високу вартість;
 - недостатня сімейна підтримка, зокрема, для дітей та дорослих утриманців.
- 2) Наявність системи соціального забезпечення, тобто стабільна система соціального забезпечення та відповідні схеми повинні бути доступними та діючими, встановленими законом та під відповідальністю органів державної влади.

3) Всебічне охоплення соціальних ризиків та обставин: система соціального забезпечення повинна законодавчо та на практиці забезпечувати виплати за дев'ятьма основними видами соціального забезпечення, а саме: медичне обслуговування, хвороба, старість, безробіття, трудове каліцтво, підтримка сім'ї та дітей, материнство, інвалідність, втрата годувальника та діти-сироти.

У контексті порушеної теми необхідно зазначити щодо доступності соціальних виплат. Всі особи повинні бути охоплені системою без дискримінації та з урахуванням конкретних потреб. Умови отримання виплат мають бути обґрунтованими, пропорційними та прозорими. Внески на соціальне страхування та інші витрати системи повинні бути доступними для всіх. Бенефіціари повинні мати можливість брати участь в управлінні системою. Виплати повинні надаватися вчасно, а бенефіціари повинні мати фізичний доступ до послуг соціального забезпечення. Особливі потреби певних груп населення повинні бути належним чином враховані, щоб забезпечити їм доступ до послуг.

Як частина більш широкої системи прав людини, право на соціальне забезпечення слід розглядати у поєднанні з іншими правами, визнаними Загальною декларацією прав людини, МПЕСКП та Міжнародним пактом про громадянські і політичні права. Всі права людини вважаються неподільними, взаємозалежними та невід'ємними. Реалізація одного права залежить від реалізації іншого. Соціальний захист не тільки зміцнює інші економічні, соціальні та культурні права, але й відіграє вирішальну роль у їх зміцненні.

У зв'язку з цим КЕСКП також визнав, що держави мають безпосередній обов'язок забезпечити, щоб системи соціального забезпечення надавали мінімально необхідний рівень виплат для всіх, щоб вони могли принаймні отримати «необхідну медичну допомогу, базовий притулок і житло, воду і санітарію, продукти харчування і найпростіші форми освіти» [4].

Таким чином, право на найвищий досяжний рівень фізичного і психічного здоров'я є невіддільним від права на соціальне забезпечення. Така ж взаємозалежність існує щодо права на достатній життєвий рівень, права на їжу, воду та санітарію, права на освіту та житло, трудових прав, а також певних громадянських і політичних прав. Ця взаємозалежність вимагає тісної координації між соціальним захистом та іншими економічними, соціальними і політичними політиками і правовими рамками.

Окремої уваги заслуговує питання соціального забезпечення у контексті мандату МОП. Так, сприяння реалізації права на соціальне забезпечення є важливою частиною мандату МОП з моменту її заснування у 1919 році. У Преамбулі Статуту МОП зазначено, що мандат Організації полягає в поліпшенні умов праці шляхом, серед іншого, запобігання безробіттю, захисту працівників від хвороб і травм, пов'язаних з виконанням трудових обов'язків, захисту дітей, молоді та жінок, а також забезпечення в старості та в разі каліцтва.

У 1944 році мандат МОП було розширено Філадельфійською декларацією, яка стала першим міжнародно-правовим документом, що закріпив право на соціальне забезпечення як право, що належить усім. У Декларації, яка згодом стала частиною Статуту МОП, було закріплено зобов'язання сприяти поширенню серед народів світу програм, що забезпечують, серед іншого, розширення заходів соціального забезпечення для надання основного доходу всім, хто потребує захисту, та всебічної медичної допомоги, а також забезпечення добробуту дітей і захисту материнства.

У 2001 році Міжнародна конференція праці (далі – МКП) підтвердила соціальне забезпечення як фундаментальне право людини, а його поширення на всіх, хто його потребує, було визнано фундаментальною частиною мандату МОП. У 2003 році МОП розпочала Глобальну кампанію за соціальне забезпечення та охоплення для всіх.

У 2008 році МКП прийняла Декларацію МОП про соціальну справедливість для справедливої глобалізації, яка знову підтвердила зобов'язання поширити соціальне забезпечення на всіх, хто потребує такого захисту в рамках Порядку денного гідної праці. У 2009 році МКП визнала вирішальну роль політики соціального захисту у реагуванні на кризу, а Глобальний пакт про робочі місця закликав країни створювати адекватний соціальний захист для всіх.

Важливо, що у червні 2011 року МКП ухвалила Резолюцію та Висновки, які виклали стратегію МОП щодо розширення охоплення та подальшого розвитку систем соціального захисту. Відповідно до Рекомендації про мінімальні норми соціального захисту 2012 року (№ 202) [5], національні стратегії повинні бути спрямовані на досягнення універсального захисту населення шляхом забезпечення мінімального рівня гарантованого доходу та доступу до основних послуг охорони здоров'я, а також на поступове забезпечення більш високого рівня захисту.

А у червні 2019 року МКП ухвалила Декларацію з нагоди сторіччя МОП, яка підбила підсумки поточних викликів і підтвердила прихильність членів організації до основних цінностей і принципів. Декларація закликає МОП спрямовувати свої зусилля на розвиток і зміцнення систем соціального захисту, які є адекватними, стійкими та адаптованими до змін у світі праці. Вона також закликає всіх членів зміцнювати здатність усіх людей користуватися можливостями мінливого світу праці шляхом забезпечення загального доступу до всеосяжного та сталого соціального захисту [6].

Таким чином, МОП продовжує виконувати свій мандат щодо забезпечення соціальної справедливості шляхом розвитку та зміцнення систем соціального захисту, які відповідають сучасним викликам і забезпечують справедливе та стаке майбутнє у сфері праці.

Треба нагадати про те, що МОП відіграє ключову роль у створенні стандартів, які допомагають країнам розробляти та підтримувати стійкі системи соціального захисту. В межах свого мандату та як відповідальна установа ООН, МОП ухвалила низку стандартів, що встановлюють конкретні зобов'язання та керівні принципи для держав щодо реалізації права на соціальне забезпечення.

Стандарти МОП у сфері соціального забезпечення мають форму конвенцій або рекомендацій. Конвенції – це міжнародні договори, які, після ратифікації, створюють юридичні зобов'язання для держав. Рекомендації не відкриті для ратифікації, але містять загальні або технічні керівні принципи і часто доповнюють відповідні конвенції. Ці документи розробляються та приймаються тристоронніми учасниками Організації: урядами, організаціями роботодавців та працівників, які представляють всі держави-члени МОП на Міжнародній конференції праці.

МОП прийняла 31 конвенцію у сфері соціального забезпечення, що робить її організацією з найбільшою кількістю обов'язкових документів у цій сфері. Зокрема, Конвенція № 102 є знаковою та визнаною у всьому світі як ключовий орієнтир для розробки надійних і стійких схем і систем соціального захисту, заснованих на правах людини.

Проведши аналіз, хочемо зазначити, що стандарти МОП слугують основними орієнтирами для:

- 1) розробки національних стратегій розширення соціального забезпечення;
- 2) розвитку та підтримки комплексних національних систем соціального забезпечення;
- 3) параметричного коригування схем соціального забезпечення;
- 4) створення та впровадження ефективних механізмів захисту, правозастосування та дотримання;
- 5) належного управління соціальним забезпеченням та вдосконалення адміністративних і фінансових структур;
- 6) виконання міжнародних і регіональних зобов'язань та впровадження національних програм гідної праці;
- 7) досягнення Цілей сталого розвитку, зокрема, Цілей 1, 3, 5, 8, 10 і 16.

Історично стандарти соціального забезпечення МОП можна класифікувати на три різні групи або покоління.

Перше покоління стандартів: документи, прийняті з моменту створення МОП до кінця Другої світової війни, спрямовані на створення систем обов'язкового соціального страхування для конкретних галузей і категорій працівників.

Друге покоління стандартів: документи, що уніфікують та координують різні схеми соціального захисту в рамках єдиної системи, охоплюють всі непередбачувані випадки та поширюють соціальне страхування на всіх працівників. Ця концепція відображена у Конвенції № 102.

Третє покоління стандартів: документи, прийняті після Конвенції № 102, пропонують вищий рівень захисту з точки зору охоплення населення та рівнів виплат, а також переглядають стандарти першого покоління.

А прийняття Рекомендації № 202 у 2012 році знаменує початок нового етапу у встановленні стандартів соціального забезпечення МОП, що передбачає «всезагальне охоплення соціальним забезпеченням і всеосяжні системи». Рекомендація № 202 передбачає розвиток систем, які поступово поширюють своє охоплення на всіх членів суспільства, з метою реалізації права людини на соціальне забезпечення.

Висновки. З моменту свого заснування МОП виступає ключовим гравцем у формуванні політик і норм, що сприяють захисту прав працівників та забезпеченню соціальної справедливості.

МОП прийняла низку конвенцій та рекомендацій, які створили основу для розробки всеохоплюючих і стійких систем соціального захисту. Зокрема, Конвенція № 102 та Рекомендація № 202 стали важливими документами, що визначають мінімальні стандарти та принципи універсального охоплення.

Еволюція стандартів МОП відображає зміну підходів до соціального забезпечення, починаючи від базових систем обов'язкового страхування до сучасних всеосяжних систем, спрямованих на охоплення всіх членів суспільства. Інтеграція міжнародно-правових стандартів у національні системи є критично важливою для досягнення Цілей сталого розвитку та забезпечення гідної праці для всіх.

Список використаних джерел:

1. United Nations: Universal Declaration of Human Rights, General Assembly Resolution 217 A (III), 1948.
2. United Nations: International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, General Assembly Resolution 2200A (XXI), 1966.
3. General Comment No. 19 (The right to social security (Art. 9 of the Covenant)), 4 Feb. 2008, E./C.12/GC/19, para. 59).
4. ILO: Declaration concerning the aims and purposes of the International Labour Organisation (Declaration of Philadelphia), adopted by the International Labour Conference at its 26th Session, held in Philadelphia, on 10 May 1944, Articles III (f) and (h).
5. ILO: Conclusions concerning the recurrent discussion on social protection (social security), International Labour Conference, 100th Session, Geneva, 2011, in Record of Proceedings (Geneva, 2011), No. 24: Report of the Committee for the Recurrent Discussion on Social Protection (Geneva), para. 31.
6. For a more detailed account see: ILO: Social security for all: Building social protection floors and comprehensive social security systems. The strategy of the International Labour Organization (Geneva, 2012).